

Vlaams
Parlement

ingediend op **61-B** (2016-2017) – Nr. 1
29 november 2016 (2016-2017)

Advies

van de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen

over het 'Eindrapport participatief
publiek debat over de eindtermen'

Advies

Advies Eindtermen

Brussel, 28 november 2016

SERV_20161128_Eindtermen_ADV.docx

Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen • Wetstraat 34-36, 1040 Brussel • T +32 2 209 01 11
info@serv.be • www.serv.be

Adviesvraag: Rapport 'Van Lerensbelang? Participatief publiek debat over de eindtermen
Adviesvrager: Vlaams Parlement
Ontvangst adviesvraag: 10 oktober 2016
Adviestermijn: 48 dagen
Decretale opdracht: SERV-decreet 7 mei 2004 art. 11 (overlegfunctie)
Goedkeuring raad: 28 november 2016

Contactpersoon : Mieke Valcke – mvalcke@serv.be

De heer Jan Peumans
Voorzitter
Vlaams parlement
Leuvenseweg 86
B-1011 BRUSSEL

contactpersoon
Mieke Valcke
mvalcke@serv.be

ons kenmerk
SERV_BR_20161128_Debateindtermen_ADV_mv

Brussel
28 november 2016

Van LeRensbelang. Participatief publiek debat over de eindtermen

Mijnheer de parlementsvoorzitter,

De raad dankt het Vlaams parlement voor de mogelijkheid om zich uit te spreken in het maatschappelijk debat over de eindtermen. De campagne 'Van LeRensbelang?' heeft met een creatieve aanpak gezorgd voor veel enthousiasme en voor de betrokkenheid van een breed en vrij divers publiek. Het debat over de visie op de eindtermen en over de architectuur gaat verder; de raad meent dat er nog veel overleg nodig is op verschillende fora om tot een gedragen visie op en een vereenvoudigde architectuur voor de eindtermen te komen.

Vanuit een sociaaleconomische invalshoek onderschrijft de raad de visie dat onderwijs breed vormend dient te zijn. Functionele geletterdheid is voor de raad fundamenteel, alsook een breed inzetbare technische en beroepskennis (in arbeidsmarktgerichte opleidingen). De eindtermen bevatten onderwijsdoelen op vlak van sociale en maatschappelijke competenties alsook op vlak van loopbaancompetenties (waaronder ondernemerschap en werknemerschap). Ook onderwijsdoelen op vlak van levenslang leren zijn voor de raad cruciaal.

De raad schuift elementen uit de verschillende discours over de eindtermen naar voor: eindtermen zijn een beleidsinstrument gericht op kwaliteit; ze moeten duidelijk geformuleerd zijn maar ook voldoende algemeen zodat ze nog uitgediept kunnen worden in leerplannen en door leraren; vanuit het perspectief van de leerling moeten de eindtermen functionele geletterdheid garanderen én ambitieus zijn voor elke leerling.

SERV_20161128_Eindtermen_ADV.docx

Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen • Wetstraat 34-36, 1040 Brussel • T +32 2 209 01 11
info@serv.be • www.serv.be

Advies Eindtermen

Hoogachtend

Pieter Kerremans
administrateur-generaal

Karel Van Eetvelt
voorzitter

Inhoud

Inhoud	7
Krachtlijnen	8
Advies	9
1 Achtergrond	9
2 Het maatschappelijk debat.....	9
3 Criteria voor vernieuwing.....	10
4 Invulling.....	13
5 Statuut	14
Bibliografie	16

Krachtlijnen

- De campagne 'Van LeRensbelang?' heeft met een creatieve aanpak gezorgd voor veel enthousiasme bij de participanten en de betrokkenheid van een breed en vrij divers publiek. Het rapport m.b.t. het participatief publiek debat over de eindtermen is een vlot leesbaar document, dat een goed overzicht geeft van de opbouw en de uitkomsten van de campagne.
- Het publiek participatief debat richtte zich niet op de architectuur van de eindtermen i.t.t. de beleidsvraag en het parlementair debat. Dat debat is complexer en technischer. Voor de raad zijn inhoud en architectuur onlosmakelijk met elkaar verbonden. Er is nog veel overleg nodig op verschillende fora om tot een gedragen visie op en een vereenvoudigde architectuur voor de eindtermen te komen.
- Het Scholierenrapport van de Vlaamse Scholierenkoepel bevat een kritische blik op de huidige schoolpraktijken in het secundair onderwijs. Het doet een appèl aan de onderwijsverstrekkers om meer inspraak, meer flexibiliteit, meer trajecten op maat, ... te voorzien. De raad schaaft zich achter de voorwaarden voor sterke eindtermen uit het Scholierenrapport.
- De eindtermen moeten ook raadpleegbaar, bruikbaar en leesbaar, toekomstgericht en kwaliteitsvol zijn en gericht op elke leerling, scholier en cursist. De raad heeft oor voor de kritiek dat de leerplannen en de leerboeken een te grote rol en betekenis hebben gekregen, het volledig instrumentarium dient dan ook bekeken te worden. De plaats van de beroepskwalificaties moet daarin verzekerd zijn.
- De eindtermen omvatten o.a. de basiscompetenties die alle leerlingen moeten kunnen verwerven. De drie hiërarchische niveaus nl. basisgeletterdheid, eindtermen en uitbreidingsdoelen in de Beleidsbrief Onderwijs 2016-2017 roepen vragen op. Het kan niet de bedoeling zijn om de lat lager te leggen.
- Vanuit een sociaaleconomische invalshoek onderschrijft de raad volledig de visie dat onderwijs breed vormend dient te zijn. De eindtermen moeten onderwijsdoelen formuleren op vlak van sociale en maatschappelijke competenties alsook op vlak van loopbaancompetenties, waaronder ondernemerschap en werknemerschap. Onderwijsdoelen op vlak van levenslang leren en functionele geletterdheid zijn voor de raad fundamenteel, alsook een breed inzetbare technische en beroepskennis (in arbeidsmarktgerichte opleidingen).
- Onder andere de (te vernieuwen) Europese sleutelcompetenties vormen een kader voor de eindtermen. Ze kunnen waar nodig aangevuld worden om tegemoet te komen aan vier opdrachten van het onderwijs en de voortgezette vorming: persoonlijke ontwikkeling, participatie aan de samenleving, loopbaanontwikkeling en levenslang leren.
- De raad schuift elementen uit de verschillende discours over de eindtermen naar voor. Zo zijn eindtermen in de eerste plaats een beleidsinstrument gericht op het verzekeren van kwaliteit voor alle leerlingen en cursisten. Eindtermen moeten duidelijk geformuleerd worden maar ook voldoende algemeen zodat ze nog uitgediept kunnen worden in leerplannen en door leraren. De raad schuift ook het perspectief van de leerling naar voor: de eindtermen moeten functionele geletterdheid garanderen én ambitieus zijn voor elke leerling.

Advies

1 Achtergrond

Het aanvoelen binnen en buiten het onderwijs is dat de houdbaarheidsdatum van de eindtermen overschreden is en dat de betekenis van de eindtermen niet eenduidig is. Er dient op transparantere wijze te worden omschreven wat leerlingen in het initieel onderwijs en cursisten in het volwassenonderwijs aan het eind van een onderwijs- of vormingstraject moeten kennen en kunnen en hoe eindtermen daar toe bijdragen. De betrachting om *‘de leerdoelen scherper te stellen om sterke persoonlijkheden te vormen’* is opgenomen in de Beleidsnota Onderwijs 2014 – 2019.

De discussie en dialoog loopt sinds midden vorig jaar. Binnen het departement Onderwijs & Vorming werden klankbordgroepen georganiseerd die het maatschappelijk debat mee moesten vorm geven. Deze klankbordgroepen leverden kritische en vernieuwende inzichten op. Het richtinggevend advies van de Vlor van eind 2015 *‘Samen vorm geven aan een geactualiseerd beleidskader voor eindtermen, leerplannen en kwaliteitstoezicht’*, verschaft waardevolle inzichten. Het onderzoek van de KU Leuven *‘De actuele werking en doeltreffendheid van de eindtermen als beleidsinstrument in Vlaanderen’* van april 2016 is leerrijk. Diverse middenveldorganisaties hebben zeer relevante input geleverd, bv. de Nederlandstalige Vrouwenraad¹, het Netwerk tegen Armoede en niet in het minst de Vlaamse Scholierenkoepel met de publicatie *‘Van Lerensbelang. Het scholierenrapport’*. Andere relevante publicaties zijn *‘Twintig jaar eindtermen, een terugblik’* van Roger Standaert en *‘A Complexity Perspective on the Role of Attainment Targets in Quality Assurance in Flanders’* van de OESO.

In februari 2016 ging het maatschappelijk debat *‘Van LeRensbelang’* van start met een grootschalige lancering van Onsonderwijs.be, met de Nachten van het Onderwijs en met het Onderwijsfestival. Het Vlaams parlement heeft de SERV om advies gevraagd m.b.t. de uitkomst van dat debat, met name over het rapport *‘Participatief publiek debat over de eindtermen’* van juni 2016.

De raad behandelt het maatschappelijk debat, bepleit enkele criteria voor de nieuwe eindtermen en geeft een insteek voor de kaders waarop de eindtermen geënt zullen worden en voor het statuut.

2 Het maatschappelijk debat

De campagne *‘Van LeRensbelang?’* heeft met een creatieve aanpak gezorgd voor veel enthousiasme bij de participanten en de betrokkenheid van een breed en vrij divers publiek. De Vlaamse Scholierenkoepel noemt het een *‘unieke kans, die uiteraard niet elk jaar passeert, om de inhoud die we aanbrengen in de lessen een grondige update te geven. Een unieke kans die we niet mogen missen’*².

¹ *‘Genderkloof in het onderwijs’*, Nederlandstalige Vrouwenraad, 2015

² *‘Scholierenrapport. Wat 17.000 leerlingen in de nieuwe eindtermen willen.’*, pag. 11

Het rapport m.b.t. het participatief publiek debat over de eindtermen is een vlot leesbaar document, dat een goed overzicht geeft van de opbouw en de uitkomsten van de campagne en van het verloop van de verschillende activiteiten³.

Het rapport, het resultaat van de publieksconsultatie, bevat de diverse meningen van de participanten geordend in 14 clusters over wat leerlingen moeten leren om zich te ontwikkelen en om te kunnen participeren aan de samenleving. De consultatie richtte zich niet op de architectuur of het design van de eindtermen of op de instrumenten om de eindtermen te vertalen of te bereiken. De beleidsvraag en het parlementair debat richten zich wel op beide aspecten. Het debat over de visie op de eindtermen en over de architectuur is complexer en technischer. De raad meent dat inhoud en architectuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en dat er nog veel overleg nodig is op verschillende fora om tot een vereenvoudigde architectuur te kunnen komen.

Dat het niet eenvoudig is om architectuur, instrumenten en inhoud van elkaar te scheiden blijkt ook uit het Scholierenrapport. Door in te gaan op het 'hoe', geeft het rapport een kritische blik op de huidige schoolpraktijken in het secundair onderwijs en doet het een appèl aan de onderwijsverstrekkers om meer inspraak, meer flexibiliteit, meer trajecten op maat, ... in het onderwijs te voorzien.

3 Criteria voor vernieuwing

De raad schaaft zich achter de voorwaarden die de scholieren in het Scholierenrapport naar voren schuiven voor sterke eindtermen: geënt op de realiteit, kritisch denken en een holistische kijk, participatie, voor elke leerling, belang van praktijkervaring en het leren door te doen (bv. werkplekleren), groei naar zelfstandigheid en omgaan met hyperdiversiteit.

Voor de raad moeten de eindtermen ook raadpleegbaar, bruikbaar en leesbaar, toekomstgericht, kwaliteitsvol en voor elke leerling, scholier en cursist zijn.

Raadpleegbaar

De vernieuwde architectuur moet toelaten dat elke geïnteresseerde burger, onderwijsprofessional, ouders leerling, onderneming, cursist, ... snel, overzichtelijk en transparant kan terugvinden wat de onderwijsdoelen zijn.

Bruikbaar en leesbaar

Naar aanleiding van de studie van de KU Leuven, vermeld in de inleiding, worden verschillende perspectieven voor de eindtermen naar voor geschoven: de kwaliteitsbewaking (perspectief van de overheid), de kwaliteitszorg (perspectief van de schoolbesturen), de hanteerbaarheid (perspectief van de schoolteams) en de leerbaarheid (perspectief van de leerling en cursist).

Voor de raad moeten de eindtermen in elk geval 'leesbaar' zijn, d.w.z. eenduidig te interpreteren voor iedereen, niet in het minst voor schooldirecties en leraren.

Eindtermen zijn in eerste instantie bedoeld als een beleidsinstrument. Voor de raad zijn heldere eindtermen een middel om kwalitatief en relevant (voor het individu, de samenleving, de

³ De raad leest in het rapport dat de website onsonderwijs.be vanaf eind 2016 niet langer raadpleegbaar zal zijn. De raad is er voorstander van om deze site operationeel te houden zolang de hervorming loopt, gezien de waarde van de input die veel burgers hebben geleverd.

loopbaan) onderwijs aan te bieden aan leerlingen en cursisten. Het perspectief van kwaliteitszorg en kwaliteitsbewaking is voor de raad van groot belang.

Het is ook belangrijk dat er naast het toezicht door de inspectie oog is voor de mogelijkheid tot vertaling en verwerking ervan door de onderwijsverstrekkers. De eindtermen moeten voldoende vrijheid bieden voor de uitwerking ervan in leerplannen; dat betekent dat ze niet tot op detailniveau uitgeschreven dienen te worden.

De raad heeft echter zeker ook oor naar de verzuchtingen van o.a. de klankbordgroep(en) ter voorbereiding van het maatschappelijk debat. Zij stellen dat in Vlaanderen *'de leerplannen en de leerboeken een te zware rol en betekenis hebben gekregen. De leerplannen en handboeken zijn zeer uitgebreid wat zorgt voor een grote druk. Pedagogisch-didactische vernieuwingen zoals differentiatie vinden daardoor maar moeilijk hun weg tot op de klasvloer'*⁴. De raad wenst dat deze kritische beschouwingen ter harte worden genomen aangezien bv. differentiatie één van de kernbegrippen van de modernisering van het secundair onderwijs is.

Voor de raad is het duidelijk dat het volledig instrumentarium bekeken dient te worden. De plaats van de beroepskwalificaties moet daarin verzekerd zijn, zoals de huidige wetgeving voorziet (zie ook verder).

Toekomstgericht

In het debat komt vaak aan bod dat de huidige eindtermen dateren van 1991 en dus verouderd zouden zijn. De vakoverschrijdende eindtermen werden echter pas in 2010 vernieuwd. Er zijn ook actualiseringscommissies werkzaam. De raad stelt vast dat heel wat thema's die uit het maatschappelijk debat naar voor komen vandaag reeds zijn opgenomen in o.a. (de contexten van) de vakoverschrijdende eindtermen⁵.

In het eindrapport is door Levuur gekozen voor 14 clusters. Zoals in het rapport wordt aangegeven zijn de clusters *'een manier om de resultaten uit het debat overzichtelijk weer te geven en om een gemakkelijke bespreking tijdens de Nachten van het Onderwijs mogelijk te maken'*.

Uit de vergelijking tussen de huidige vakoverschrijdende eindtermen en de clusters uit het rapport maakt de raad op dat:

- de terminologie vernieuwd is;
- elke cluster zowel een kennis- als een handelingsaspect bevat, wat positief is;
- de belangrijke cluster 'professionele competenties' uit de bevraging naar voor komt; de raad verkiest het breder begrip 'loopbaancompetenties'.

Het regelmatig actualiseren van de vertaling van de eindtermen moet zorgen voor onderwijsinhouden aangepast aan de snel veranderende samenleving.

In deel 4 gaat de raad nog verder in op de invulling van het kader voor de eindtermen.

⁴ Verslag technische werkgroep van 10 juni 2015, bijlage bij de informatieve bundel *'Eindtermen voor de 21ste eeuw: Een baken met een vliegwiel'*.

Een gelijkaardige kritiek is ook te horen in o.a. *'Doelregelgeving en innovatie'*, Elien Van Dyck, masterproef UIA, 2016

⁵ Zie *'VOET@2010. Nieuwe vakoverschrijdende eindtermen voor het secundair onderwijs.'*, Depart. O&V, 2009

Kwaliteitsvol

Het begrip 'doelregelgeving' lijkt nog weinig bekend in Vlaanderen. Doelregelgeving is een type regelgeving waarbij de regelgever enkel het te bereiken doel voorschrijft en de normbestemming zelf de middelen kiest om dit doel te bereiken. Hét kenmerk is handelingsvrijheid voor de geadresseerden. De eindtermen zijn doelregelgeving bij uitstek: de eindtermen en ontwikkelingsdoelen zijn minimumdoelen die scholen moeten bereiken respectievelijk nastreven bij de leerlingen. Scholen bepalen zelf hoe.⁶ Het uitdiepen van de methode doelregelgeving als vorm van flexibele en adaptieve regelgeving is in de context van de eindtermen een optie. Literatuur en onderzoek kan bijkomende inzichten bieden om dit begrip verder uit te werken.⁷

Gezien het belang van de beroepskwalificaties voor de eindtermen engageren de interprofessionele sociale partners vertegenwoordigd in de raad zich om via de werkzaamheden in de valideringscommissie en in de inschalingscommissie mee toe te zien op de kwaliteit van de beroepskwalificatiedossiers en de beroepskwalificaties.

Voor iedereen

Een zeer belangrijke en ook ontluisterende vaststelling is dat vandaag niet gegarandeerd is dat alle leerlingen en cursisten brede en transfereerbare competenties kunnen verwerven o.a. door segregatie, early tracking, waterval, verwachtingen van leerkrachten, de accenten in leerplannen, Voor een aantal leerlingen zijn de verwachtingen te laag, sterkere jongeren worden te weinig uitgedaagd.

Het netwerk tegen armoede stelt volgens de raad terecht dat het niet mag stoppen aan de eindtermen. *'De vraag is ook niet alleen welke eindtermen we vastleggen. Belangrijker dan welke eindtermen we vastleggen is hoe we erop toezien dat alle leerlingen ze halen. Dat kan alleen door de ongelijkheid in ons onderwijs aan te pakken. (...) Het succes van dit debat en de hervorming van het secundair onderwijs moeten we vooral hieraan afmeten: de daling van de ongekwalificeerde uitstroom.'*⁸

De raad vraagt dat er eindtermen worden vastgelegd voor alle leerlingen en cursisten, waar ze zich ook bevinden binnen onderwijs. Het is de taak van het onderwijs om leerlingen te remediëren en/of verder uit te dagen. De eindtermen omvatten de basiscompetenties die alle leerlingen moeten kunnen verwerven. De raad heeft vragen bij de invulling van de eindtermen in de Beleidsbrief Onderwijs 2016-2017 op drie niveaus nl. basisgeletterdheid, eindtermen en uitbreidingsdoelen. Het kan voor de raad niet de bedoeling zijn om de lat lager te leggen door deze onderverdeling in drie hiërarchische niveaus. Er moet voldoende uitdaging zijn voor elke leerling.

⁶ 'Doelregelgeving en innovatie', Elien Van Dyck, UIA, 2016

⁷ Advies 'Betere regelgeving: prioritaire voorstellen', SERV, 31 oktober 2016

⁸ 'Stop niet bij de eindtermen', Netwerk tegen Armoede, De Standaard online, 26 maart 2016

4 Invulling

De raad ziet een invulling van het kader voor de toekomstige eindtermen op basis van o.a. de SERV-Platformtekst 2030⁹, de EU-sleutelcompetenties en de EU Skills Agenda, de centrale vragen en de uitkomsten van het maatschappelijk debat en andere bronnen.

SERV-Platformtekst 'Vlaanderen 2030. Een uitgestoken hand'

In zijn platformtekst 'Vlaanderen 2030' stelt de raad in het onderdeel *'Talenten en competenties voor de toekomst ontwikkelen en valoriseren'* dat de reikwijdte van competenties dient te worden verbreed naar technische en cognitieve aspecten maar ook naar sociale en emotionele vaardigheden, persoonlijkheidsvorming en talentontwikkeling.

In de samenleving en op de arbeidsmarkt komt meer nadruk te liggen op complexe en coördinerende taken, samenwerking en multidisciplinariteit. Het belang van soft skills zoals creativiteit, nieuwsgierigheid en verbeelding neemt toe. Digitaal burgerschap gaat over ICT-geletterdheid, veiligheid en ethiek.

Ondernemerschapsvaardigheden, waarbij ondernemerschap breder dan zelfstandig ondernemerschap begrepen moet worden, nemen nog aan belang toe. Duurzaam ondernemerschap in verschillende dimensies is van belang.

Ook werknemerschap wordt belangrijker. Werknemerschap houdt in dat men zichzelf kan positioneren op de arbeidsmarkt en loopbaancompetenties ontwikkelt, dat men zijn rechten en plichten kent, goede arbeidsattitudes kan ontplooien, zich inschrijft in levenslang leren en zijn/haar vakmanschap onderhoudt door innovatiegerichtheid, creativiteit en verantwoordelijkheid als competenties te ontwikkelen.

Vanuit de platformtekst 2030 en vanuit een sociaaleconomische invalshoek:

- onderschrijft de raad volledig de visie dat onderwijs breed vormend dient te zijn, op maat en op het niveau van elke leerling en dat het er naar moet streven om sterke persoonlijkheden te vormen.
- dienen de eindtermen voor de raad zeker onderwijsdoelen te formuleren op vlak van loopbaancompetenties, waaronder de competenties die te maken hebben met ondernemerschap en werknemerschap.
- is functionele geletterdheid voor de raad fundamenteel. Uit het eindrapport van het plan Geletterdheid blijkt dat bij de jongeren tussen 16 en 24 jaar het aantal laaggeletterden stijgt tussen 1996 en 2011 van 5 naar 9 procent. Bovendien zitten ongeveer dubbel zo veel jongeren die een diploma secundair onderwijs behalen volgens PIAAC-onderzoek in de groep van de laagst presterenden. Een diploma secundair onderwijs biedt vandaag dus onvoldoende garanties om voldoende geletterd te zijn.¹⁰ Dit hypothekeert de kansen in de samenleving en op de arbeidsmarkt.
- is ook een breed inzetbare technische en beroepskennis (in arbeidsmarktgerichte opleidingen) van groot belang.

⁹ 'SERV-Platformtekst. Vlaanderen 2030. Een uitgestoken hand', SERV, 8 februari 2016.

¹⁰ Beleidsevaluatie 'Strategisch Plan Geletterdheid Verhogen' 2012-2016. Depart. O&V, juni 2016, pag. 95-96

In het debat komt vooralsnog veel te weinig aan bod dat de beroepskwalificaties de belangrijkste referentiekaders zijn en moeten blijven voor de specifieke of vak- en domeingebonden eindtermen voor technische en beroepsopleidingen (beroepsgerichte onderwijsdoelen).

- zijn leerdoelen op vlak van levenslang leren voor de raad cruciaal. Recent Europees onderzoek toont opnieuw aan dat de deelname van volwassenen aan levenslang leren stagneert op 6,9% in Vlaanderen. Leergoesting, leerbewustzijn en leercultuur dienen doorheen de onderwijsloopbaan verworven te worden zodat er tijdens de verdere loopbaan op voortgebouwd kan worden.

De raad vindt dat de Europese Sleutelcompetenties niet opzij geschoven kunnen worden als een belangrijk referentiekader voor de eindtermen. Interessanter kan zijn om de EU-sleutelcompetenties voor Vlaanderen waar nodig aan te vullen en te operationaliseren dan weer een nieuwe set te construeren. Bij de sleutelcompetenties ligt de nadruk op kritisch denken, creativiteit, initiatief, ondernemerschap, probleemoplossing, risicobeoordeling, Een recent initiatief is de EU Skills Agenda. Ook daarin zijn aanknopingspunten te vinden voor het referentiekader voor de eindtermen.

Eindtermen en sleutelcompetenties kunnen en mogen geen statisch gegeven zijn; ook de EU-sleutelcompetenties worden herzien. Vlaanderen dient dit proces nauwkeurig op te volgen zodat we de vernieuwingen op Europees niveau kunnen capteren. De sleutelcompetenties vragen vertaling naar de verschillende onderwijsniveaus. Het gaat om leerdoelen die via leerlijnen doorheen de onderwijs- en scholingsloopbaan bereikt worden. Het idee van leerlijnen en leerlussen werd reeds geopperd in de loop van het debat: de raad is dat idee genegen.

5 Statuut

In dit advies combineert de raad elementen uit de verschillende discours over de eindtermen¹¹. Eindtermen zijn in de eerste plaats een beleidsinstrument gericht op het verzekeren van kwaliteit voor alle leerlingen en cursisten. Eindtermen moeten duidelijk geformuleerd worden maar ook voldoende algemeen zodat ze nog uitgediept kunnen worden in leerplannen en door leraren. De raad schuift ook het perspectief van de leerling naar voor: de eindtermen moeten functionele geletterdheid garanderen én ambitieus zijn voor elke leerling (zonder het installeren van verschillende ambitieniveaus in de eindtermen).

Uit het publiek participatief debat komt duidelijk naar voor hoe belangrijk de samenleving eerder transversale onderwijsdoelen vindt. Ook al leveren onderwijsinstellingen vandaag inspanningen om deze te bereiken, ze dienen in de nabije toekomst een dwingender karakter te krijgen. Het is de verantwoordelijkheid van alle betrokkenen bij onderwijs en vorming om deze te bereiken. Uiteraard blijven ook de 'traditionele' (taal, rekenen, wetenschap, ...) competenties belangrijk.

De aard van bepaalde (transversale) onderwijsdoelen maakt dat ze niet in één (apart) vak opgenomen kunnen worden maar over verschillende vakken heen, via projecten, door praktische ervaring en werkplekleren, samenwerking, multidisciplinariteit, ... Ze beslaan kennis, vaardigheden en attitudes en dragen bij tot de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen en

¹¹ Cfr. 'A Complexity Perspective on the Role of Attainment Targets', pag. 45: 'expectations of society', 'pedagogical', 'professional expertise' en 'education-pragmatic'.

cursisten en hun participatie aan de samenleving; ze leggen de basis voor een duurzame loopbaan en voor het levenslang leren.

Bibliografie

Crevits Hilde (2014, 2016)). Beleidsnota Onderwijs 2014-2019. Brussel, 24 oktober 2014 en Beleidsbrief Onderwijs 2016-2017. Brussel, oktober 2016.

EU (2006). Aanbeveling van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2006 inzake sleutelcompetenties voor een leven lang leren. Publicatieblad van de Europese Unie L394. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/nl/oj/2006/l_394/l_39420061230nl00100018.pdf

Levuur, Indiville, Tree Company (2016). Onsonderwijs.be – Van LeRensbelang. Participatief publiek debat over de eindtermen. Brussel, juni 2016.

Masschelein Jan e.a. (2012). Apologie van de school. Een publieke zaak. Acco, 2012

Nederlandstalige Vrouwenraad (2015). Genderkloof in het onderwijs. NVR, 2015.

Netwerk tegen Armoede (2016). Stop niet bij de eindtermen. De Standaard online, 26 maart 2016.

Rouw Rien, e.a. (2016). United in Diversity: A Complexity Perspective on the Role of Attainment Targets in Quality Assurance in Flanders. A Governing Complex Education Systems Case Study. OECD, september 2016.

SERV (2016). Advies. Betere regelgeving: prioritaire voorstellen. SERV, 31 oktober 2016

SERV (2016). SERV-Platformtekst. Vlaanderen 2030. Een uitgestoken hand. Brussel, SERV, 8 februari 2016.

Simons Maarten (2016). De actuele werking doeltreffendheid van de eindtermen als beleidsinstrument in Vlaanderen. Onderzoek in opdracht van de Vlaamse overheid – Departement Onderwijs en Vorming. KU Leuven, april 2016.

Standaert Roger (2011). Twintig jaar eindtermen: een terugblik. Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid (TORB). Brugge, sep-okt 2011.

Van Dyck Elien (2016). Doelregelgeving en innovatie. Masterproef UA, 2016.

Vlaamse Scholierenkoepel (2016). Van LeRensbelang. Scholierenrapport. Wat 17.000 leerlingen in de nieuwe eindtermen willen. VSK, 2016.

Vlaams Ministerie Onderwijs en Vorming (2009). VOET@2010. Nieuwe vakoverschrijdende eindtermen voor het secundair onderwijs. Brussel, 30 april 2009

Vlaams Ministerie Onderwijs en Vorming (2015). Verslag technische werkgroep van 10 juni 2015, bijlage bij de informatieve bundel 'Eindtermen voor de 21ste eeuw: 'Een baken met een vliegwiel'.

Vlaams Ministerie Onderwijs en Vorming (2016). Beleidsevaluatie 'Strategisch Plan Geletterdheid Verhogen' 2012-2016. Eindrapport, juni 2016

Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming – Onderwijsinspectie (2016). Onderwijsspiegel 2016. Jaarlijks rapport van de onderwijsinspectie. VOET in so: het belang van een geïntegreerd, participatief en gecoördineerd beleid. Brussel, 2016.

VLOR (2015). Samen vorm geven aan een geactualiseerd beleidskader voor eindtermen, leerplannen, en kwaliteitstoezicht. Oriënterend advies. VLOR, 8 oktober 2015.